

Martina Orožen
Ljubljana

UDK 821.163.6.08-311.6 Jurčič J.
: 929 Metod, svetnik

SLOVENSKI SVETEC IN UČITELJ Jezikovna naravnost upovedovanja

Ta Jurčičev posmrtno izdani zgodovinski roman o slovanskem oz. slovenskem prosvetitelju sv. Metodu je kot zadnji literarni odmev in »slovstveni spomenik« vpet v kulturološki okvir nadvse aktualističnih obhajanj tisočletnice svetih bratov med Slovenci in Slovani v letih 1863, 1880/1881, 1885/1886. Izšel je kot torzo v LZ 1886 ob tisočletnici smrti sv. Metoda. Prispevek se osredinja na jezikovno upovedovanje besedila. Odkriva globinske ubesedovalne postopke in površinske jezikovne sistemsko-ravninske značilnosti, posebej arhaizme, ki bistveno prispevajo k oživitvi oseb in prepričljivosti dogajanj v davni preteklosti.

zgodovinski roman, pokristjanjevanje, sv. Metod, jezikovna analiza, slog, arhaizacija, J. Jurčič,
Slovenski svetec in učitelj

This Jurčič's posthumously published historical novel about the Slavic or, rather, Slovene educator, St. Methodius, is – as the last literary response and »literary monument« – tied into the cultural framework of the topical celebrations of the millennium of the saintly brothers among Slovenes and Slavs in the years 1863, 1880/1881, 1885/1886. It was published as a torso in *Ljubljanski zvon* in 1886 on the occasion of the millennium anniversary of St. Methodius' death. The article focuses on the language style of the text. It investigates the deep structure linguistic processes and the characteristics of the systemic language planes, particularly archaisms, which substantially contribute to bringing the characters to life and making the events in the distant past convincing.

historical novel, Christianization, St. Methodius, linguistic analysis, style, archaization, J. Jurčič,
Slovenski svetec in učitelj

Jurčičev zgodovinski roman *Slovenski svetec in učitelj* je v Levčevi redakciji v *Zbranih delih* popravljen; to zelo otežuje jezikovno analizo besedila, saj je izvorna »pravopisna« jezikovna podoba avtorja v določeni meri zabrisana. Tokrat je preverjena ob prvi Levčevi izdaji v *Zvonu* v soočanju z Ruplovo redakcijo; obe sta nekoliko različni, vendar v odnosu do Jurčičevega izvornika v rokopisu še kar obzirni.

Zunaj vsakega dvoma je, da je Jurčič s tem zgodovinskim romanom, zamišljenim v treh delih, želel tej imenitni obletnici Slovencev in Slovanov postaviti »literarni spomenik«. Roman je odmev na pomembna v narodno zgodovino

usmerjena kulturna odkritja in spoznanja, ki so slovenski in slovanski prostor tedanje Avstrije in slovanski svet sploh prevzemala in zaznamovala vse 19. stoletje: odkritje Brižinskih spomenikov in »staroslovenskega« bogoslužnega jezika, zgodovina alpskih in panonskih »Slovenov« med pokristjanjevanjem, njihovih prvih državotvornih poskusov v 8. in 9. stoletju ter spoznanja o slovanskih jezikih in književnostih, ki jih beležimo od Kopitarjeve slovanske naravnosti. S tem v zvezi je tudi obhajanje tisočletnice solunskih bratov sv. Konstantina – Cirila in Metoda, osredinjano na leta 1863 (prihod sv. bratov na Moravo), 1880/1881 (razglasitev njunega vesoljnega cerkvenega praznika) in 1885 (tisočletnica smrti sv. Metoda). Slavljenje je tudi na naših tleh z izjemno zavzetostjo v časopisni, zgodovinsopisni, homiletični in prigodniško pesniški ustvarjalnosti preželo vse pore javnega življenja: cerkve, ljudstva in narodne politike. Vse to odseva iz časnikarstva in vrste poljudnih publikacij iz druge polovice 19. stoletja. Očitno tako »veliki dogodki« niso obšli vsestransko občutljivega Jurčiča, saj ga je narodna preteklost – sedanost, in skozi to narodova prihodnost, nadvse zanimala. Tem ciljem je posvetil svoje pisateljevanje in časnikarsko bojevanje. Mračno narodovo preteklost je razkrival in prepoznaval v soočanju z vznemirljivo sedanostjo in jo literarno-politično aktualiziral kar v dveh književnih delih: v *Tugomerju* in *Slovenskem svetcu in učitelju*.

Že leta 1863 je bil v 1. številki *Slovenskega glasnika* ob predstavitvi programa za obhajanje tisočletnice izražen predlog, naj se temu izjemnemu dogodku posveti tudi »slovstveni spomenik«. Mladi Jurčič je bil tedaj še na začetku ustvarjalne poti in pobude ni mogel uresničiti, ni pa je pozabil. Po odmevni zgodovinski tragediji *Tugomer* (1876) se je za zgodovinski roman temeljito študijsko pripravljaval. M. Rupel v opombah (ZD 8, 1957) navaja vsa tedanja pomembna zgodovinska, etnografsko-kulturološka in filološka dela s ciril-metodovsko tematiko, vključno z Miklošičevimi izdajami »žitij« Cirila in Metoda, Nestorjeve kronike, nemške kronike in legend dobe; Jurčič je gotovo poznal tudi vse, kar je pomembnega na slovanskih tleh izšlo do leta 1880. Tako npr. znamenito delo moravskega cerkvenega zgodovinarja Jana Bilyja, *Zgodovina ss. apostolov slovanskih Cirila in Metoda* (prevedeno že l. 1863), *Spomenica Zlati vek – na čast sv. Mohorju in Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu* (Ljubljana, 1864), v dveh črkopisih natisnjena knjižica M. Majarja Ziljskega, *Sveta brata Ciril i Metod, slavjanska apostola i osnovatelja slovstva slavjanskoga* (Praga, 1864), in vrsta poljudnejših spisov, časnikarskih poročil in prispevkov, kar vse se je tako pri Slovencih, Hrvatih, Slovaki in Čehih kot pri pravoslavnih Slovanih v drugem obdobju slavljenj (1880–1887) izredno pomnožilo.

Jurčičev roman *Slovenski svetec in učitelj* (pozornost vzbuja že »neznani« panonsko slovanski izraz svetec) naj bi ob zgodovinskih dejstvih na aktualističen način, ob osebnih in družbenopolitičnih izkušnjah, odzrcaljal usodni zgodovinski – in sodobni – spopad dveh različnih miselnih svetov, mentalitet, zasidranih tudi v različnosti jezikov: germanskega in slovanskega sveta, fevdalno-krščanskega zahoda in še poganskega združniško-slovanskega vzhoda v dobi pokristjanjevanja

oz. v začetni dobi državotvornosti karantansko-panonskih in Moravskih »Slovenov« 9. stoletja. Tudi po načelu, da je zgodovina učiteljica naroda. Jurčič je v romanu s svojim opaznim idejnim kontekstom in podtekstom razkrival svojo slovensko sodobno izkušnjo te vrste in ozaveščevalno učinkoval na sodobnega bralca. Roman je v dobršni meri izrazil Jurčičevih nazorov o naši narodni usodi in slovanstvu dobe sploh.

Da bi poustvaril živo, prepričljivo podobo te vznemirljive dobe, se je ob razpoložljivih »staroslovenskih« in nemških jezikovnih spomenikih nujno moral seznaniti še s »starožitnostmi« Slovanov in drugih narodov, z njihovim načinom življenja, tvorno in duhovno kulturo, se skratka »navzeti duha dobe«. V romanu se je spoprijel tudi z jezikom, z načinom upovedovanja in izražanja oseb v danem »govornem položaju«. Vse to opazno zaznamuje osebe Jurčičevega romana, zlasti njihov premi govor. Znano je, da je Jurčičev *Tugomer* v Levstikovi verzni predelavi izredno »štrleče« arhaiziran, na vseh jezikovnih ravninah prepleten s prvina »staroslovenščine«, kar delu daje sicer neko skrivnostno stilno ustrezno veličastnost, obenem pa znižuje splošno razumljivost sporočila – zahteva kar jezikoslovni komentar. Jurčič v svojem romanu ni šel tako daleč. Z izbiro arhaičnih jezikovnih sredstev je na povsem naraven način bralcu približal čas in prostor, dogajanje in človeka 9. stoletja. Vse dogajanje je osredinjeno na izčrpen prikaz glavne osebnosti, duhovne, kulturne in politične veličine 9. stoletja, sv. Metoda, modrega duhovnega prosvetitelja in izkušenega cerkveno-državotvornega učitelja in organizatorja, po božji previdnosti namenjenega Slovanom, ki je po svojih kvalitetah vse druge misijonarje dobe daleč presegal.

Skušajmo z vidika sociolingvističnih, psiholingvističnih silnic oz. pragmatičnega jezikoslovja prepoznavati postopke njegovega upovedovanja. Roman naj sprejemnika seznanja s svetom davne preteklosti, ga miselno-čustveno dramatično in tako vodi k svoji lastni presoji o sporočenem in k »novemu ukrepanju«. Zgodba besedila (makrostruktura) ni enovita; po Ruplovem mnenju še ni dovolj uravnovežena. Osnovna oz. fiktivna zgodba ni dovolj zlita z dejansko zgodovinsko podobo časa. Tečeta nekako vzporedno, sta še v ohlapni zvezi. Razumljivo, besedilo je še v nastajanju, saj pisatelj romana niti ni uspel v celoti zasnovati. To »površinsko ohlapnost« je najbrž čutil tudi urednik Fran Levec, ki je bil kot zgodovinar z Jurčičevim nastajanjem romana najbolj seznanjen. Zato je tudi vsa poglavja v prvi objavi (LZ 1886) podnaslovil. Levec je tako skušal povzeti in ponazoriti potek celotne Jurčičeve dogajalne zamisli prvega dela. Besedilo se zdi pri nepoglobljenem branju preohlapno, vendar je bilo globinsko-vsebinsko imenitno zamišljeno. Jurčiču je v tem prepletajočem se fiktivno-fabulativnem in zgodovinskem zaporedju vsebin uspelo še nekaj. Zelo pronicljivo in domiselno je z »zasukom« zgodovinskih dejstev (opisom vremena, vključitvijo novih oseb) oba »pola« z neopaznim »šivom« prepričljivo utemeljil in spojil.

Kako je to napravil? Domišljjsko zgodbo je vpel v resnično, po virih izpričano ali verjetno zgodovinsko dogajanje, ki pa je pogosto tudi odraz njegove razlage

dogodka in značajskega orisa osebe. Skopi zgodovinski podatek po načelu verjetnosti po svoji presoji razširja, ga psihološko utemeljuje (npr. poglavja o sojenju Metodu v Solnogradu). Drugod spet zgodovinsko dogajanje skrči, povzema, v besedilo vnaša navedke iz zgodovinskih virov (iz žitij in Nestorjeve kronike), interpolira nekoč izrečeno, neizrečeno zgodovinsko rekonstruira. Ves »zgodovinski del« romana je aktualiziran in Jurčiču služi tudi za ubesedenje njegovih lastnih političnih gledanj (in izkušenj) na preteklost in sedanjost. Veliko je mest, ki tovrstne postopke in tako nastali »novi« zgodovinski potek dogajanja dokazujejo.

V 1. poglavju je npr. tak »šiv« v tedanji slovensko-frankovski Ljubljani še neznan ime *Metod*. Strahomer, poznejši Metodov svečenik Gorazd (zgodovinski Gorazd je Moravan), je predstavljen kot izjemen mladenič, »glava« slovenske zadruge na »Virdu«, od koder privesla s samovoljno pridruženo Grimislavo po Ljubiji (Ljubljani) in Ljubljanskem barju v Ljubljano v *Krakovski pristan* pri slovenskem *Gradišču*, da bi še enkrat slišal »propovedanje božje besede, svete resnice, vere Kristove« izjemnega svetega moža, učitelja Metoda. Ta ga tako prevzame, da brez besed slovesa zapusti svojo »lahkomiselno« pogansko oboževalko, sicer lepo Grimislavo, »obrske večče« hčer, ki pa se kasneje, ob koncu 15. poglavja slučajno sreča z njim na Ptuju. Tu naj bi se v nadaljevanju že kot žena Braslava zapletla v nedopustno zvezo s kraljem Svetopolkom, čemur višji pastir Metod nasprotuje. Zamera, pri njej iz ljubosumja za izgubljenim Strahomerom-Gorazdom, pri kralju Svetopolku iz napuha in razvratnih nasilniških nagnjenj, daljnoročno povzroči propad slovenskega bogoslužja v Metodovi panonsko-moravski nadškofiji.

Metodovo »propovedovanje« (ne pridiganje) se v Ljubljani dogaja na tleh današnje *Zvezde*, blizu *Gradišča*, ki je slovensko (pod gradom je frankovsko-nemško jedro), je v 2. poglavju podkrepjeno s pogledom nazaj v zgodovino Slovanov 9. stoletja, kjer med drugim na podlagi navedkov iz »žitij« in drugih zgodovinskih del spoznamo Cirila – Konstantina in Metoda, slovanske kneze (Rastislav, Pribina, Kocelj, Svetopolk) – in frankovsko stran, ki jih pod pretvezo pokristjanjevanja ozemeljsko ogroža. Osvajalno-pokristjanjevalni načrt frankovsko-bavarskega Solnograda (Salzburga) se z njunim prihodom na Moravo in v Panonijo zaplete, kajti s svojimi učenci z uvedbo slovanskega bogoslužja prese-netljivo uspevata. Zakaj? Jurčič odloči: *ker sta Slovena*. Samo s táko narodnostno motiviranostjo je psihološko utemeljen njun uspeh, pri čemer Jurčič pač odmisli globoko versko človekoljubno naravnost misijonarja, ki mu je vsak človek, tudi pogan, v Bogu brat. To lastnost v najvišji meri prisodi *Strahomeru – Gorazdu*, ki mu je vzvišena ideja človekoljubja več kot ne ravno ljubljena lepa ženska, zato jo lahko zapusti. S takimi »zasuki« Jurčič zgodovinsko sporočilo legendarno preobrazi in svobodno pripovedno razvija. Jurčičeva domneva, da sta bila solunska brata Slovana, je še posebej podkrepjena na »velikem sodu«, kjer se Metod, že panonsko-moravski nadškof, pred bavarskimi škofi zagovarja zaradi uvedbe »barbarskega« slovenskega jezika v bogoslužje. Takole pravi:

»Vi me *hočete zmerjati* s tem, da me imenujete: Grk, grški človek. Ali jaz nisem Grk, ako me tudi tako *nazivate* in morebiti s svojega stališča z nekako *nerazumljivostjo* nazivate. Jaz sem Sloven [...] Ko bi bil jaz Grk, *Atenjanov ali Lakedajmonov slavnih potomec*, ne rabilo bi mi *ime grško v zasrambo*, nego v čast. Ali ker nisem Grk ni te časti od vas ali koga drugega sprejemati ne morem, [...] mnogoštevilnejši (barbari in drugi narodje), ker zdaj še ne štet med temi narodi, ki so preko *Istra* ali preko *dolenjega Dunava* prišli, so Sloveni. Ako sem jaz prišel sin *slovenskih Solinjanov* med *rodne svoje brate* z véro *Kriščevo*, nisem prišel tujec med tujce, nego *Sloven med Slovane*, brat med svojce. Sloven sem, sin naroda vam sosednjega (le grški državljan!), ki je *maloúk še* in nima pokazati še *velicih in slavnih činov v prošlosti*, ali narod, katerega čaka še velika *bodočnost* [...] In samo ljubezen do tega naroda je gonila *učence moje* v *vinógrad Gospodov* na trdo delo, kajti niti jaz, niti *narod slovenski* nimava niti *visocih služeb*, ni sijajnih *čestij*, ni srebrá, ni zlatá, s čimer bi jih za njihovo delo odlikovali; oni delajo samó za zavest, ki je *vrlemu* možu zadostna, da so storili nekaj, kar je dobro in Bogu *milo*.« (267–268.)

Jurčič slogovno privzdignjeno (z besednim redom in z arhaičnimi prvinami iz »žitij«) preobraža, razširja skope stvarne zgodovinske podatke iz Nestorjeve kronike ter stopnjuje svojo in zgodovinsko negativno opredeljenost do frankovsko-nemške strani – v preteklosti in sodobnosti. Izmed mnogih si oglejmo eno tako mesto v »sobesedilu«:

Med tem časom pak *nemško rovarjenje* ni nehalo. Propalo v *dušnem boju* zoper slovansko liturgijo, prijelo je Nemštvo zopet surovi meč, da bi novo slovensko *Rastislavljevo* državo *izpodkopalo* in uničilo. Na poti v *slovensko svoje duhovno pastirstvo* *zvédel je Metod*, da *so Nemci* pod svojim kraljem Ludovikom *padli z vojsko na Slovane Rastislavlje* potem, ko *so bili* prej dovolj *raznetili razpor* med njim in njegovim hrabrim, a nepremišljenim *netjakom Svetopolkom, knezom nitranskim*. Ker Rastislava niso mogli v javnem *boji* uničiti, *hoteli so ga z lisičjo lokavostjo dobiti v roke*. Zatorej so obetali mlademu Svetopolku *samostalno vladanje* nad vsemi moravskimi Slovani, ako jim le *osebo Rastislavljo* izročí, *dokazujé mu*, da *ga hoče strije Rastislav s poti spraviti* in se polastiti njegove zemlje. // Metod v *tacih* razmerah ni mogel *vrniti se* v Velegrad k Rastislavu. Zatorej je ostal pri *Kocliji v Mosburgi, Ptuji in Dudlebih* ter sv. vero v slovenskem jeziku razširjal med Slovani ob Dravi in Muri s svojo gorečo besedo *čudesá delajoč*, kamor je stopil s *slovensko službo božjo*. (82.)

Jurčič je izjemno plastično upodobil osebnost sv. Metoda ob »propovedovanju« v Ljubljani; tudi njegov pogovorni, propovedniški, teološki in polemični slog je oblikovan v odvisnosti od govornega položaja. Jurčič je znal opisati dogodek in v zavzeto pripoved preobraziti celotno zgodovinsko ozadje ter živo, psihološko utemeljeno z nekaj potezami naslikati ali karikirati zgodovinske osebnosti, zlasti še Metodove »*tožitelje in soditelje*« v Solnogradu – in njihovo birokratsko pravičnost. Posamezne osebe tako označuje njihov lastni govor, tudi dialog – vsakega »*izdaja*« že njegova govorica v določenem govornem položaju. Metod je v besedi preprost, a tudi govorniško vzvišen, njegovi nasprotniki govorijo pravniško suhoparni jezik

brez duha – po črki, preprosti, še deloma pogansko-vraževerni »ljud«, stražniki, vojaki, ptujski »seljaki« in moravski vojniki, obmejni graničarji, ogledniki, prelaga-taji (špijoni) pa pogovorni »ljudski jezik«.

Tak je npr. pogovor med polpogani, Kocljevimi spremljevalci Metoda v Ljubljano, ki nazaj gredé ugrabijo zapuščeno in jokajočo Grimislavo – za ptujskega kneza Braslava. Med seboj se tako pogovarjajo, da pridejo na dan njihova poganska pojmovanja o lastnini. Ker *Kristijan Prosin* ne odobrava ugrabitve in napoveduje nesrečo, vprašajo za svet Peruna. Motižir, ugrabitelj pa pravi:

»Ali nehaj mrmrati, Prosin, stari junak. Braslavu bode ustrezno, če mu *privedemo to lepo žensko dete*, Koclju pa pripovedovati ni treba. Jaz *ne bi znal*, zakaj bi mi bilo prepovedano *na cesti pobrati in seboj vzeti óno, kar brez gospodarja tam najdem*.« Tako je Motižir govoril staremu *vojniku*, ki je imel že na *polu* sivih las.

»Niso lepe take besede iz ust Slovena. *Nemec sraka* naj govóri takisto in dela tako, ker je on sraka *Nemec*, vzame *sosedu slovenskemu*, kar doseže in *kar gódi njega očesu ali goltu*, a dober Sloven ne skrni *zemlje sosednje*, ki ga je gostila *s kruhom in soljó ter hladila z ólom ...*«

Odločijo se, da bodo vprašali za srečo ali nesrečo Peruna, čemur Prosin spet oporeka:

»Slabo prija možu, ki je spremljal svetega možá in toliko lepega slišal o živem Bogu od njega, zdaj pa *Peruna, boga od lipovega lesa, jemati na jezik ...*« »Znaš li, Susel, take *svete Perunove zagovore narejati*, s katerimi se vpraša, *bode* li sreča ali *je ne bode?*« pozvedava Motižir. »Ono z gobo in hudolésovimi šibami – kakor so tu poleg grma – znam.«

Susel *ulomi dve jednoletni šibici* od hudolésovega grma, Jurčič pa nam živo opisuje ves potek in postopek vraževerskega »obreda«, in ko je vse pripravljeno, Susel mrmra zagovor: »Perun razpíri ogenj pereč, našo luč zanéti v temo nam posveti.« (158.) Vendar se lesena goba ni vžgala in Susel zaključi, da ne bo sreče. Z nekim vernim strahom gledajo možjé v ogenj, kako se zdaj od gobe počasi in lepo krožljasto kadí in celó *dobro krščenega Prosina obide nekaj kakor groza*. Tako hudomušno-ironično Jurčič zaključi ta prizor, napisan ob dobrem poznavanju »starozitnosti« in ljudskega praznoverja.

K podobnim polpoganskim pogovorom, ki odražajo »prehodno« versko stanje dobe, se je Jurčič še večkrat zatekel. Tako razglabljuje med seboj moravski stražarji, pa tudi vrli ptujski možje, ki so iz obližja prišli na slavno srečanje sv. Metoda, Svetopolka in kneza Braslava v Ptuj.

Moravani:

»Jaz ne pazim babjim besedam. Veselí me pa, da si tukaj, zdaj, ko gre nemška vojska nad nas, treba *tacih móž*, kakeršen si ti, *Perun ti pomozi!* Oni teden je bil *trikrat krváv Svarog na nebu, to kaže boj in pobjo, govore starci, kateri se drže stare vére slovenske*, a Slavomir kliče *kristijane*, naj molijo k svojemu Bogu *za pobjedo* nad Nemci, ki so baje že tako blizu, da *se utegne kmalu strelomet začeti iz našega tula in*

nemškega. Z molitvami ne znam, če se kaj opravi *proti Nemcu*, ali ne, a nama z Mrkúnom se zdi, da bi bil meč boljši nego vsi *tajni zagovori z Morano* ali po *novi šegi kristjanski*, kakor hočejo Slavomir, Naun, Ozor in drugi taki, ki so *kristjanskemu bogovi posvečeni*. Da, to pač govore, da ko bi tisti *véliki svetec* tukaj bil, ki ga *zovejo Metod*, *znal bi morda pravi čarobni zagovor proti Nemcu sraki najti*, ker on baje zna posebne *umnosti*. Ali Nemci so ga zvalili v svoje *dvore* in tam ga imajo zaprtega, *čuli smo*. Tako govore ljudjé, zlasti *novoverci*, ki *svojega Krista kličejo, ali rekajo*, da *Perúna ni, niti Svaroga, ni Vil, ni Morane*. Mi pak, ki se starega zakona držimo, mi hvalimo debel mlat v roci, meč ob boku, poln tul strél in dobrega *vojvoda* pred seboj, kakor bi bil *silni Svetopolk*, ko bi se *mrcina* ne izpridil, da zdaj z Nemci okoli hodi in nas hoče prodati.« (475.)

Panonski Slovenci:

Podobno modrujejo tudi *Podravci* na shodu v Ptujju, ki pa že premorejo več krščanskega dvoma: »Jaz sem že *kopje dobro metal*, tako da ga ni vsak otrok izpulil, kadar sem *je v deblo zapodil*, a sem še zmerom molil in mislil, *da mi o kresi pride bóžič Svarožič durne podboje pozlatit*. Zdaj pač vidimo, da je kristijanski Bog močnejši, *naših starih bogovi* so pa menda upešali, ali celo pomrli čemu bi torej pazili nánje, ako nas ne uslišijo več. *Gluha molitev je Perúnova molitev*.« (668.)

V teh pogovorih je spet zajet lep kos slovenske zgodovine »Slovenov« pod Franki v soočanju s starimi slovanskimi običaji. Ne manjka mest z Jurčiču tako drago etimologizacijo besed in imen. Imenitna je npr. razlaga slovenskega vzdeyka *Nemec sraka*. Eden od govorcev meni, da najbrž po pisani obleki, ki jo nosijo (»Sloveni« nosijo belo platneno), drugi pa navezuje na drugačno srakino lastnost, namreč tatinskost, saj rada vzame kaj bleščččega: »Ali pa zato, ker radi vse *jemljó*, kar se kolika sveti pri nas, *sosebno denar*,« pristavi drugi in glasen grohot kaže, da *razložba poslednjega občinstvu* bolj ugaja. (666.)

Jurčič je v 3. poglavju »*določil*« meje Panonije – premaknil jih je bolj na zahod v današnje Koroško. Ob zgodovinsko izpričanem *Mosaburgu-Zalavaru-Blatogradu* (Pribinov in Kocljev knežji sedež) je tudi *Ptuj* povzdignil v *knežje mesto*, kjer ob koncu prvega dela romana po Kocljevi smrti vlada neznačajni knez Braslav. Tam se dogodi tudi usodno srečanje Grimislave, Strahomera – Gorázda in Svetopolka, tam iz bavarske ječe osvobojeni Metod prevzema od svojega »tožitelja« Rihibalda cerkev, ki jo je zgradil Solnograd. Frankovsko-nemški latinec »nadduhovnik« Rihibald se zdaj hočeš ali nočeš mora ukloniti Metodu in mu izročiti cerkvene ključe. Kakšna žalitev zanj in za vse frankovsko-nemške meščane! Ta veliki »zgodovinski« dogodek je povod za vsesplošno ljudsko slavje.

»V *Ptují* je bi Svetopolk s svojo vojaško družino z veliko slavnostjo *vzprejet*. Zbrala se je silna množica naroda, kateremu je bilo daleč oznanjeno, da *se snideta* dva velika Slovena v Ptují. Slavni junak Svetopolk, kateri je Nemce v vseh bojih *prevladal*, in sveti učitelj Metod, katerega so Nemci ujeli in zaprli iz same zavisti, ker Slovéne učí, a so ga po *Svetopolkovem ostrem meči* primorani zopet izpustiti na svobodo. Svetopolk *je bil* s svojim spremstvom *jeden dan prej prišel* (tako se vladarju pred božjim namestnikom spodobi), in drugi dan šel Metodu naproti. Narod pak, došli iz

obližja in daljine, *ni se premaknil* temveč čakal, da vidi tudi *svetega propovédnika Metoda*, o katerega slavi *se je glas razlegal po hribu in dolu, koder je prebival Sloven.*« (604.)

To je npr. poglavje, dogodek, za katerega ni zgodovinske podlage. Jurčič ga je poživil še z ljudskimi prizori in pogovori med »prostim polpoganskim ljudem« ob pečenju ovna na ražnju. Vzor mu je bila najbrž kakšna ljudska veselica. Zelo duhovita je npr. razlaga svete trojice. Ob tem je tudi imenitno »ljudsko-etimološko« razložil plemensko ime izginulih Dudlebov z njihovim godčevskim pohodom ob velikem obisku na Ptuju, kjer se je frankovsko-nemška plast meščanov ob slovenskih »zadružnikih« iz okolice poskrila oz. potuhnila.

Zdajci se oči vseh poslušalcev od pripovedovalca *Lisa* obrnejo z jarka v *dól* k mestu, ker od tam se je začela godba, glasna, da je skozi ušesa letelo. »*Dudlebi, Dudlebi*«, vskliknejo sebesno mlajši (!) in vse skoči na noge. Tudi druge tolpe zbranih vstanejo in v *divjem diru se vse spustí* z jarka navzdol na cesto h godcem.

Dudlebi so se imenovali možje precej čislanege rodú, *prebivajočega od Ptuja po Dravi navzgor proti zdanji Koroški in še globlje v to zemljo*. Sloveli so isto tako kot dobri *vojniki in borci* s kopjem in mečem, kakor tudi – in še bolj, kajti od tega so dobili ime – godci in pevci.

Pravega soglasja, harmonije dudlebska godba ni imela; vsak je pritiskal na svoje *dudlje*, piskal na svojo piščal, drgnil z lokom ob žimnato struno ali trobil v rog, kakor se mu je zdelo, da se priklada in ujema z drugimi, izkušal je le, da bi bil s svojim instrumentom glasán. Tako je bila dudlebska godba pač močna in burna, toda menj ubrana. Vendar so jo Sloveni radi poslušali, mladina in starina, *vse je klicalo* »Dudlebi, Dudlebi!« in vrelo h godcem. (671.)

Od poglavja do poglavja se potrjuje njegova izjava L. Einspielerju: »Lust zum fabulieren.« Tako zasnovana »makrostruktura besedila« je zaznamovana tudi z jezikovno »mikrostrukturo« – ubesedena je z jezikovnimi prvinami, ki nas bolj ali manj opazno usmerjajo v jezikovno preteklost, vendar arhaizacija ni tako opazna kot v Tugomerju, kjer jo določajo tudi ritem, verz in rima. Glasoslovno-oblikoslovna ravnina upovedovanja je uravnana po *Sketovi Slovenski slovnici* (5. izd., 1876), ki že sama po sebi še glede na »staroslovenščino« uveljavlja nekatere arhaične glasovno-oblikovne prvine (npr. etimološko pisavo nepoudarjenega polglasnika: *česti, lehkô*; dvožložno pisavo *i*-ja v določenih položajih: *strijc, besedij, dnij*; palatalizacijo *k > c, g > z*: *vojaci, v roci, tacega, družega*; imenovalnik mn. na *-je*: *Slovenje, Virjanje, knezje*; mestnik m. in sr. spola na *-i* pred nebnički: *v obližji, v orožji*; pridevniški daj. ž. spola ednine: *lepej ženi*; zvalnik m. spola: *brate, sine, filozofe*; kratko obliko 3. os. množine: *rekó, podé konje; nij, uže* in še kaj), te pa so v Ruplovi izdaji (ZD 8) izločene, nadomeščene s sodobnimi normativnimi ustrezniki. Nadalje gre za funkcijsko izrabo različnih plasti besedja, besednih zvez iz »žitij« in »starožitnosti« Slovanov (npr.: *danj – davek, tal – talec, vlast – dežela, slovo – beseda, život – življenje* itd.), za poganske vzklike in že krščanski pozdrav (npr.: *Besi po meni; Perún ti pomози; Zdravje mu in slava; Udri srako!* – poziv v napad);

gre za »stroslovenska« »žitija« posnemajoč slogovni način izražanja z arhaičnim besednim redom (npr.: desno stavo prilastka: Kocelj ni hotel *učitelja naroda svojega* pustiti brez spremstva; in zaimkov: že oče njen ni bil spoštovan); za izražanje svojilnosti z rodilnikom, celo dajalnikom (npr.: Ta dva sta bila Svetopolk in *pobratim njega* Zemižizen; Krivo dolžiš ti *rodnega brata in družino mu*). Pogosto je deležijsko izražanje sed. in pret. časa (npr. *Prišedši leta 863 iz Soluna ... skrbela sta ... najprej za slovensko knjigo; To rekši, poklekne* Susel k ognju; Jeden mlajši je *bil čepé* pri ognji *zadremal*); pogost je predpreteklik (npr.: Vsi *sedeči so bili vstali*; Sloven je *bil* taisti dan *odložil* ovčjo milo naturo); dovršni sedanjik kot prihodnjik (npr.: *Ako hitro ne zavозиš sem, da vstopim, vržem se v vodo*) in zgodovinski sedanjik (npr.: Metod slovesno *brata pokopavši, vrne se sam ... med Slovene*), kot tudi brezčasni sedanjik (npr.: *Lehko zaide podgana v past, ali iz pasti ne lehko*); pojavlja se povedkovni orodnik (npr.: *Sloven sem rodod, Grk ne*), pogoste so naklonske zveze (npr.: *Kaj mi je storiti; Hočem se maščevati*) in še kaj. Seveda se ti skladijski vzorci v sobesedilu izmenjavajo s prevladujoče sočasnimi, kar vse je iz obilice navajanih tipičnih govornopoložajnih ubeseditev dovolj razvidno. Za lažje prepoznavanje je v ponazarjalnem gradivu vse to označeno z ležečim tiskom.

Močnejše in izvirnejše je arhaizacija prisotna v besedotvorni izpeljavi in nekaterih »starožitnih« plasteh besedja. Kar močno so zastopani naslednji besedotvorni vzorci:

1. *Za delujočo osebo – glagolska podstava + -telj, -lec, -ec, -nik, -ar*: tožitelj, velitelj, soditelj, Odrešitelj, ražnovrtitelj; ogledovalec, čakalec, zmagovalec, vrtilec, propovedovalec; zlodejec; prošnik, zaslužnik, protivnik, silnik; gostar, čuvar. Navedene so le domnevne Jurčičeve tvorjenke.

2. *Lastnost osebe – pridevniška ali samostalniška podstava + -ec, -ar, -nik*: našinec, sorodec, svetec, dojenec, hudec, mogotec, proganjanec; zidar, gopodar; orožnik, zaslužnik, kojnik, svečenik in drugi že znani primeri.

3. *Poimenovanje lastnosti – pridevniška, samostalniška podstava + -ost in -stvo*: sumnjost, nestrpljivost, vojevitost, blagost, prezirnost, vrhnost; ujetstvo, kovarstvo, robstvo, jezičestvo = poganstvo, veliteljstvo, vojevodstvo, hrabrodejstvo.

4. *Poimenovanje glagolskih dejanj – glagolska podstava + -je*: učenje, propovedovanje, pisanje, oslepljenje, groženje; na -ba: razložba, zasramba, naročba, naselba.

5. *Poimenovanje prostora, kraja – samostalniška podstava + -išče*: shodišče, prostorišče, žarovišče.

6. *Samostalniške zloženke* (podstavno različne vrste): strahovest, strelomet; dobroživec, živopisec, čudotvorec, drugorodec, prelagataj = ovaduh, prekupec, obritoglavc, brat jednomat, dobrodušina in še kaj. Tudi pridevniške: visokorast, silnopleč, jednogolk.

7. Zlasti opazni so *svojilni pridevniki*, tvorjeni od imen z arhaičnim obrazilom na -ji/-lji: Gospodnji, Rastislavlji, Braslavlji, Vitoglevelj dom.

8. Zelo opazno je *poimenovanje oseb in prebivalcev po kraju ali rodu*: Ljubljani, Posavljani, Črtnjani, Atenjani, Solunjani, Moravljani; Moravci, Velegrajci, Bole-slavci, Slavomirci, Solnogradci; Objezdíči.

9. *Imena zgodovinskih in fiktivnih oseb*, »slovenskih« in frankovskih: Kocelj, Rastislav, Svetopolk, Gorazd, Svoimir, Motížir, Zemižizen, Ščetin, Lis, Merkún; Karlman, Hinkmar, Rihibald, Viching, Teotmar.

10. *Arhaični glagoli in arhaične predpanske tvorbe*: tešiti, gatai zlo = prero-kovati, lučiti, vezti = peljati, znati = vedeti, čuti; vniti, uteči, prelestíti = prevarati, posvedovati (biti svedok), oteni, zbaviti, osužnjiti, stolovati, vmetniti = navreči, uveriti se = prepričati se, bogoslužiti.

Arhaično besedje različnih vsebinskih sklopov:

– *Družinsko okolje*: otec, majka, hči, dete, deca, deva, devojka, pobratim, pobrat, netjak, rod, roditelj, rodina, rodbina, drug, ujec, sorod; život, svedok, slovo.

– *Družbena ureditev*: knez, voj, nevoj, vojvod, vojvoda, vladika, boljar, glava, svetec, pop, sel, črt, besi, vrag, sovrag = sovražnik, prileža = priležnica; selo, dvor, dvorec, gradišče, sveti hram, veža, mogila, trizna, strava, obet = obljuba, sod = sodba, čin = dejanje, zlo, istina, pobeda.

– *Predmet, orodje*: stol = miza, stolec = stol, panj = stol, plav = čoln, mlat = kladivo, žrnov = žrmlje, ol = pivo, halina = obleka, obed = kosilo.

– *Poganska božanstva in vzdevki*: Perun, Svarog, Svarožič, Morana, Besi, Vile; Perun pomozi, Besi po meni in nezdravja mi! Zdravje tebi Zemižizen! Bog me pomiluj, Zdravje mu in slava! Udri srako! = bojni poziv za napad na nemško-frankovsko vojsko.

Vsa ta in še druga nenavadna, svojevrstna stilna izrazna sredstva, sopomenke, prispodobe, frazeologemi, ukrasni pridevki (*rudeča kri, zelena trava*) v besednih zvezah, dobivajo šele v sobesedilu v različnih govornih položajih z različno razvrstitvijo in pogostnostjo svojo pomensko-stilistično učinkovitost ter prepričljivo poustvarjajo davno preteklost. Samo obžalujemo lahko, da je tako imenitno ubesedovan Jurčičev zgodovinski roman ostal nedokončan. Samo on bi nam ob koncu svojega bogatega življenja s tako preizkušenim pogledom na sodobni svet – na politiko in zgodovino – lahko ustvaril pravi »slovstveni spomenik« te, za jezikovno-kulturni in državniški razvoj Slovencev tako pomembne dobe, a že v kali zatrte zgodovinske priložnosti, ki pa se je kot logični razvojni zaključek tisočletnega narodovega napora leta 1991 le uresničila v samostojni državi Sloveniji. Ob vsem, kar je ob koncu svojega življenja skozi preteklost v tem romanu Jurčič povedal, pa se je ob sodobnem vključevanju v državniško, politično in gospodarsko razviti zahodni svet vredno zamisliti.